

renişini her çareye başvurarak kırmaya kararlıydı. Muhammed Rızâ es-Senûsî ve Şârif el-Garyânî, İtalyanlar adına 6 Nisan 1929'da Ömer el-Muhtâr ile görüştüler ve direnişten vazgeçtiği takdirde Hicaz'a veya Mısır'a gidebileceğini, ayrıca kendisine para verileceğini söylediler. Bu teklifler reddedildiği gibi valinin bu yolda şahsî girişimleri bir sonuç vermedi.

10 Ocak 1930'da sömürge genel vali yardımcılığı ve Sirenayka valiliğine o güne kadar tayin edilenlerin en acımasız olarak bilinen Rodolfo Graziani getirildi. Ömer el-Muhtâr kumandasındaki mücahidlerin Libya'dan ve dış dünyadan yardım almalarını önlemek için buranın Fizan, Kufra ve Mısır ile bağlarının koparılması kararlaştırıldı. Bu amaçla 15 Ocak 1930 tarihinde Cebelûlahdar'daki direniş siperleri uçaklarla bombalanırken 24 Ocak günü Fizan'ın merkez şehri Merzûk, 25 Şubat'ta ise buranın batısındaki Gât kasabası işgal edildi. 1928 yılı başında İtalya'ya sürgüne gönderilen Muhammed Rızâ serbest bırakılıp Bingazi'ye dönünce Ömer el-Muhtâr'a bir mektup yazarak İtalyanlar'a teslim olmasını istedi. Yine red cevabı alan İtalyanlar bu defa Rızâ tarafından Cebelûlahdar ahalisine hitaben yazılan bir mektubu uçaklarla yerleşim yerlerine attılar. Bundan da bir sonuç alamayınca bölgenin kırsal kesimlerinde yaşayan bütün halkı kamplarda toplamaya başladılar. 23 Eylül 1930 tarihinde İtalyanlar'la yapılan Kerisse çarpışmasında Ömer el-Muhtâr'ın yakın adamlarından Fudayl b. Ömer ile birlikte kırk adamı şehid oldu. Trablusgarp direnişinin önemli bölgelerinden olan Kufra'nın merkezi Tâc köyü İtalyanlar'ın eline geçti (18 Ocak 1931).

Direnşe en büyük destek Mısır'dan geldiği için Graziani, Akdeniz sahilindeki Selûm yakınında deniz kıyısından güneydeki Cağbûb'a kadar uzanan yaklaşık 270 kilometrelik bir mesafeyi 2 m. yüksekliğinde ve 3 m. genişliğinde dikenli tellerle kapattı. Böylece mücahidlerin yardım temin ettikleri tek yön de kesilmiş oldu. Bölgedeki yerli ahali önce Aynûlgazâle kampına kapatıldı, dört ay sonra da 1934 yılına kadar kalacakları Akile, Makrûn, Sulûk ve Berika kamplarına doldurularak mücahidlerin yerlilerle irtibatı kesildi. Verimli arazilerin tamamı İtalya'dan buraya göç ettirilen ailelere verildi. Kamplarda bulunanların yarısı açlık ve hastalık yüzünden ölüren bazıları da mücahidlere bağlılıklarını devam ettirdikleri bahanesiyle idam edildi. Sadece Berika kampında 1930-1932 yılları arasında 30.000 kişi öldü.

Ömer el-Muhtâr, yaşının ilerlediği gerekçesiyle Mısır'a gidip yerleşmesi yolundaki tavsiyelere karşılık mücadeleyi sürdürmeye kararlı olduğunu bildiriyordu. Bu azminden ötürü kendisine "çöl aslanı" unvanı verilmişti. Ancak 11 Eylül 1931 tarihinde adamlarıyla birlikte sahâbeden Seyyid Râfî'in kabrini ziyarete gittiklerinde İtalyan çemberi içinde kaldılar. Ömer el-Muhtâr burada İtalyanlar'a esir düştü, yapılan mahkemede "İtalyan tebaası bir isyankâr" olarak yargılandı ve idama mahkûm edildi (15 Eylül 1931). Ertesi gün de Sulûk kampında tutulan 20.000 civarındaki halkın önünde asılarak idam edildi. Afrika'daki Avrupa sömürgeciliğinin karşısında en önemli direniş hareketlerinden birini ortaya koyan Ömer el-Muhtâr, Berka halkının Senûsiyye içinde kendi rızalarını kazanırlara verdiği "seyyid" unvanı ile ve "şeyhü's-şühedâ" olarak anıldı. Hayatı ve faaliyetleri pek çok araştırmaya konu oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Fuâd Şükrî, *es-Senûsiyye: Dîn ve devle*, Kahire 1948, s. 271-320; E. E. Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford 1949, s. 157-190; Celâl Tefvîk Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 220-237; Majid Khadduri, *Modern Libya: A Study in Political Development*, Baltimore 1963, s. 23-25; M. Asad, *Le chemin de la Mecque* (trc. R. du Pasquier), Paris 1976, s. 289-314; 'Ömer el-Muhtâr: Neş'etühû ve cihâdühû min 1862 ilâ 1931, Trablus 1981; Mahmûd Şelebî, *Hayâtü 'Ömer el-Muhtâr*, Beyrut 1982; Abdallah Laroui, "Initiatives et résistances africaines en Afrique du nord et au Sahara", *Histoire générale de l'Afrique*, Paris 1987, VII, 111-135; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, 'Ömer el-Muhtâr el-halkatü'l-ahîr mine'l-vaşânî'l-ci-hâdî'l-Libî, Trablus 2004; İhsan Aksoley, "Afrika Hatıraları", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 66, İstanbul 1970, s. 67-74; sy. 68 (1970), s. 67-72; Tefvîk Sultân el-Yûzbekî, "'Ömer el-Muhtâr: el-Hareketü's-Senûsiyye", *Âdâbü'r-Râfideyn*, XII, Musul 1980, s. 11-31; Hakim Mohammed Said, "'Umar al-Mukhtar: Pathology of Leadership", *HI*, III/3 (1980), s. 61-69; Ayad al-Qazzaz, "The Treatment of Umar al-Mukhtar in English Book", *el-Mu'errihu'l-'Arabî*, sy. 17, Bağdad 1981, s. 17-28.

AHMET KAVAS

ÖMER NASUHİ BİLMEN

(bk. BİLMEN, Ömer Nasuhi).

ÖMER PAŞA KÜLLİYESİ

Antalya'nın Elmalı ilçesinde
XVII. yüzyıl başlarına ait külliye.

Elmalı ilçesinin ortasında yer alan cami, kapısı üstündeki kitâbesine göre 1019 (1610) yılında Ketencizâde Ömer Paşa tarafından yaptırılmıştır. Manzum kitâbe-

Ömer Paşa Camii'nin çini pencere alınlıklarından biri

nin Yahyâ adlı şairinin Şeyhülislâm Zeke-riyyâzâde Yahyâ Efendi olması muhtemeldir. Mehmed Süreyyâ Bey'in verdiği bilgiye göre Ömer Paşa Manavgatlı olup kapı ağalığından çavuşbaşılığa yükselmiş, daha sonra beylerbeyi olmuştur. 1012'de (1603-1604) Diyarbekir valiliğine gönderilmiş, 1032'de (1623) Trablusgarp beylerbeyiliğinin ardından önce Batum-Trabzon, daha sonra Karaman ve Maraş beylerbeyiliğine tayin edilmiş, İran'a ve Abaza Mehmed Paşa üzerine yapılan seferlere katılmıştır (1628-1629). 1040 Cemâziyelevvelinde (Aralık 1630) Musul'da Vezirîâzam Hüsrev Paşa tarafından başarısızlıkları sebebiyle idam edilen paşalar arasında adı geçen Ömer Paşa'nın Ketencizâde olması muhtemeldir. Külliye'nin kitâbe tarihini 1016 (1607) olarak kaydeden Evliya Çelebi, 1050 Cemâziyelâhîrinden (Eylül-Ekim 1640) çıktığı seyahatte Trabzon valisi olan Ketencizâde Ömer Paşa'nın ziyaretine gittiğini söylerse de bu sırada Trabzon beylerbeyi onun oğlu Mehmed Paşa'dır. *Seyahatnâme*'nin bazı yeni baskılarında görülen bu bilgi aslında metindeki bir boşluktan kaynaklanmış, yolculuğun başlarında Ömer Paşa'ya gidişten bahsedilirken birdenbire Mehmed Paşa'ya geçilmesi dikkati çekmemiştir. Nitekim Evliya Çelebi de *Seyahatnâme*'sinde Elmalı'dan ve bu yapıdan bahsederken Trabzon'da Ketencizâde Ömer Paşa'yı ziyaretini hiç anmamıştır. Evliya Çelebi baba-oğul bu iki paşayı Ketencizâde diye adlandırmıştır. Halbuki Ayvansarayî'nin kitabının eski baskısında Ketencizâde olarak yazılan bu aile adı Ahmet Nezih Galitekin tarafından yapılan baskıda Kitapçızâde olarak kaydedilmiştir. J. von Hammer'in Osmanlı tarihinin eki olan son cildindeki *Hadikatü'l-cevâmi'* özetinde de bu ad Ketancizâde olarak yazılmıştır. *Hadika*'daki gibi Mehmed Râif de *Mir'ât-ı İstan-*

bul'da Ketencizâde lakabını kullanırken Tahsin Öz Ketânizâde diye adlandırmıştır. Bütün bu karmaşanın dışında Mehmed Süreyyâ Bey'in *Sicill-i Osmânî*'sinde ayrıca bir Ketencizâde Ömer Paşa ve Mehmed Paşa mevcut olmakla beraber Kestâ-necizâde veya Kitapçızâde diye bir kişi geçmemektedir. *Sicill-i Osmânî*'de Ömer Paşa'nın nerede bulunduğu belirtilmeyen bir mescidi olduğu kaydedilmektedir. Ayvansarayî, Beyoğlu Cihangir'de bir Ketenci Ömer Paşa Mescidi'nden söz etmekte, Tahsin Öz kâgir duvarlı, ahşap çatılı bu mescidin Akarsu caddesinde olduğunu bildirmekteyse de IV. Mehmed dönemi valilerinden Ömer Paşa'nın yaptırdığı bu mescidin inşa tarihi 1102'dir (1690-91). Bu da Elmalı'da hayratı olan Ketenci Ömer Paşa'nın yaşadığı tarihle uyuşmamaktadır. Elmalı'daki külliyesinin ise hiç anılmadığı dikkati çeker. Ancak Tahsin Öz'ün Ketencizâde Ömer Paşa olarak tesbit ettiği küçük caminin gerçekte başka birine ait olduğu iddia edildiği gibi o civarda Pervitich'in sigorta planında "harap cami" ibaresiyle bir cami daha işaretlenmiştir.

Cami. Evliya Çelebi 1082'de (1671) hacca gitmek niyetiyle çıktığı Güney Anadolu seyahatinde uğradığı Elmalı kasabasını oldukça etraflı şekilde anlatırken camiyi Ketenci Ömer Paşa Camii diye anar ve göz alıcı iç süslemesini kısaca tarif ettikten sonra mimarisinden bahsederken onu İstanbul Eyüpsultan'daki Zal Mahmud Paşa Camii'ne benzetir. Ketencizâde Camii XX. yüzyıl başlarında bir süre bakımsız kaldıktan sonra vakıflar idaresi tarafından 1938 yılında ibadete açılmış, 1968'de yeni bir tamiri yapılmıştır. Üzeri tek kubbeye örtülü kare planlı olan cami tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş cephesinde üstü kubbelerle örtülü, ortadaki diğerlerinden daha yüksek kubbeli olan klasik başlıklı mermer sütunların taşıdığı reva-

Ömer Paşa
Medresesi –
Elmalı /
Antalya

ka sahip bir son cemaat yeri vardır. Taçkapı yay biçiminde büyük sivri kemerli olup üstünde altı satır halindeki kitâbe bulunmaktadır. Cephelerde altta iki sırada dörder, üstte ikişer olmak üzere pencereler açılmıştır. Pencereleri içeriden ve dışarıdan süsleyen alınlıkların üzerlerinin her birinde değişik âyetler yazılı olan çiniler İznik çini fırınlarının son eserleri sayılır. Bunlardan bir tanesinin alt köşesinde "ketebehû el-fakir Resmî Mustafa İzniki" imzası görülmekte, yazıların hattatının bu sanatkar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak onun İznikli olması hem hat hem çini ustası olması ihtimalini akla getirmektedir. Yazıların çinilerini süsleyen motiflerle beraber oluşu da hattat ve çinicinin tek kişi olması ihtimalini kuvvetlendirir gibidir. Diğer bir husus da her pencere için ayrı olarak hazırlanan bu çok sayıdaki panonun XVII. yüzyılın başlarında İznik'ten nasıl bir yol takip edilerek Elmalı kasabasına kadar bozulmadan taşınabilmiş olduğudur. İznik çiniciliğinin bu örneklerinin o devirde Anadolu'nun uzak bir köşesine getirilebilmiş olması Ömer Paşa'nın yaptırdığı bu hayrata ne kadar büyük bir emek

verdiğinin delilidir. Kubbe kasmağında da bir dizi pencere bulunan caminin harımı bol ışık almaktadır. Bina kare zemin planı üzerine dört kemere oturan kurşun kaplı bir kubbeye örtülüdür. Kareden kubbeye geçiş köşe tromplarıyla sağlanmıştır. Duvarlar, üzerindeki kubbe baskısını karşılamak üzere üç cephede üç kare kesitli payanda ile desteklenmiştir. Mermer bir mihraba ve minbere sahip olan caminin minberi fazla bezemeli olmamakla beraber merdiven korkuluğunda rozet kabartmaları ile süslenmiştir. Caminin içi ve kubbesi zengin kalem işi nakışlarla kaplıdır. Evliya Çelebi'nin övdüğü minare ilk mimari biçimini günümüze kadar koruyabilmiştir. Minarenin kürsü kısmı beş köşeli olup her bir cephe birer kaş kemerli pano halinde bölünmüştür. Çokgen gövdeli minarenin şerefe çıkması zengin biçimde işlenmiş mukarnaslara oturmaktadır. Şerefe korkuluğu mermerden oyma şebekelidir. Tepesinde kurşun kaplı ahşap bir külâh bulunur. Güneybatı Anadolu'nun en büyük ve en gösterişli eseri olan Ömer Paşa Camii, içinde bulunduğu kasaba meyilli bir arazi üzerinde kurulduğundan heybetli bir görünüme sahiptir. Şimdiye kadar pek fazla tanınmadan kalmış olan bu eser Osmanlı devri Türk mimarisinin Anadolu'da yapılmış az sayıdaki önemli örneklerinden biridir. Caminin hazîresinde birtakım mezarlar varsa da bunlar arasında Ketencizâde Ömer Paşa'ya ait herhangi bir mezar taşına rastlanmamıştır.

Medrese. Caminin karşısında yer alan "U" biçiminde bir düzene sahip medrese de uzun süre harap durumda kalmış, ancak yakın tarihlerde Vakıflar İdaresi tarafından restore edilmiştir. Kubbeli hücrelerin önünde üstleri birer kubbeye örtülmüş sivri kemerli bir revak dolaşmaktadır. Medresenin eşit büyüklükteki on üç

Ömer Paşa
Camii –
Elmalı /
Antalya

hücrelerinden birinin dersane olarak diğerlerinden daha büyük ve daha yüksek kubbeli inşası gerekirken bu gerçekleşmemiştir. Ayrıca caminin önünde yer alması bakımından Mimar Sinan yapısı bazı külliyelerde uygulandığı gibi cami avlusunun bir tarafını sınırlandıran bir yapı geleneğinin temsilcisidir. Yapı bugün kütüphane olarak kullanılmaktadır.

Hamam. Ketencizâde Ömer Paşa Külliyesi'nin bir hamamı olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Evliya Çelebi Elmalı kasabasında beş hamamdan bahsetmektedir. Bunlardan Bey Hamamı'nın bu külliye'nin bir parçası olması muhtemeldir. Ancak yapılmış olan plan bilinen Osmanlı hamamları tipolojisine tam uymamaktadır. Sadece sıcaklık kısmı, köşelerinde halvet hücreleri olan dört eyvanlı tiptedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 924, 943, 959; *Evliya Çelebi, Seyahatnâme*, II, 69; IX, 278-281; a.e. (Dağlı), II, 42, 49; IX, 142-144; *Ayansarâyî, Hadikatü'l-cevâmî*, II, 74; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar, s.nşr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, IV, 1326; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Tarihi*, Antalya 1948, s. 36-37; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 39; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 609-617; Abdullah Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, Antalya 2001, s. 91-103; İsmail Ünal, "Antalya Bölgesindeki Çini Eserler", *TET.D*, XIV (1974), s. 24-26.

SEMAVİ EYİCE

ÖMER b. RESLÂN

(bk. BULKİNİ, Ömer b. Reslân).

ÖMER RÜŞENİ

(bk. DEDE ÖMER RÜŞENİ).

ÖMER SEYFEDDİN

(1884-1920)

Türk hikâyecisi,
dilci ve fikir adamı.

Babasının görev dolayısıyla bulunduğu Gönen'de doğdu. Dağıstan göçmeni bir aileden gelen babası Ömer Şevki Bey binbaşılığa kadar yükselen alaylı bir subaydı. Annesi Fatma Hanım, İsfendiyaroğulları'ndan Ankaralı topçu kaymakamı Mehmed Bey'in kızıdır. Öğrenimine Gönen'deki mahalle mektebinde başlayan Ömer Seyfeddin, babasının bulunduğu Ayancık'tan an-

Ömer
Seyfeddin

nesiyle beraber İstanbul'a gelerek dedesinin Kocamustafapaşa'daki konağına yerleşti. Tahsiline Eyüp Askerî Baytar Rüşdiyesi'nde (1893-1896) ve Edirne Askerî İdâdisi'nde (1896-1900) devam etti. Mektebi Harbiye'de iken 2 Ağustos 1903'te Makedonya'da baş gösteren isyan hareketlerinden dolayı onun bulunduğu son sınıf o bölgede görevlendirilmek üzere erken mezun edildi. Meslek hayatına Kuşadası Piyade Taburu'nda mülâzım-ı sâni olarak başladı. Ancak İzmir'e varmadan taburunun gönderildiği Selânik'te ve Manastır'a bağlı Pirlape'de görev yaptı. Buradaki başarılarından dolayı iki liyakat madalyasıyla ödüllendirildi. İsyanın bastırılmasının ardından bağlı bulunduğu tabur 6 Eylül 1904'te Kuşadası'na döndü. 1907 Temmuzunda İzmir'deki Aydın Vilâyeti Jandarma Alay Mektebi'nin kuruluşunda İtalyan subayı Miralay Tomas'a yardım etmek üzere bu okulun kavâid-i dîniyye hocalığına tayin edildi. Bir ara Köprülü'de Askerî Rüşdiye Mektebi beden eğitimi öğretmenliği görevinde bulunduyorsa da (1909) iki yıl süreyle Balkanlar'daki Velmeççe, Pirlape, Osenova, Pirbeliçe, Serez, İştîp, Babina, Demirhisar, Cum'a-i Bâlâ, Razlık gibi sınır yerleşim yerlerinde çete takibiyle uğraştı. Serez mutasarrıflığı Menlik kazası Razlık kasabası yakınlarında bulunan Yakorit köyünde bölük kumandanlığı yaptı.

Ömer Seyfeddin'in İttihat ve Terakkî ile münasebeti Selânik'e tayin edildiği 1909'dan itibaren başlar. 31 Mart Vak'ası'nı bastırmak amacıyla İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nda o da vardı. Ancak İstanbul'un siyasi-ideolojik havası ve asker-siyaset ilişkisi askerlikten soğumasına sebep oldu. İttihat ve Terakkî'nin maddî desteğiyle çıkan *Genç Kalemler* dergisinde "yeni lisan" hareketini başlattı (II/1, 11 Nisan 1911, s. 1-7). 1911'de, bütün zamanını kültür konularına ayırmak amacıyla Ziya Gökalp'in teşviki ve tazminatının İttihat ve Terakkî tarafından ödenmesiyle ordudan ayrıldı. Fakat Balkan Savaşı'nın patlak vermesi

üzerine yeniden askere çağrıldı ve üsteğmen rütbesiyle Garp Ordusu'nda 39. Alay'ın 3. Tabur'una katıldı (14 Eylül 1912). Komanova'da Sırp'lar'a, Yanya'da Yunanlılar'a karşı savaştı. 20 Ocak 1913'te Kanlıtepe'de Yunanlılar'a esir düştü. Atina yakınlarındaki Nafilyon kasabasında on ay kadar süren esirlik hayatının ardından İstanbul'a döndü (17 Aralık 1913). Bu sıralarda annesi ölmüş, babası tekrar evlenerek İstanbul'dan ayrılmıştı. Kendisini çok yalnız hissederek Ömer Seyfeddin 23 Şubat 1914'te askerlikten ikinci defa istifa etti. Dârülmualimîn'de kıraat, Kabataş Sultânisi'nde edebiyat öğretmenliği görevlerini üstlendi. Aynı yıl İstanbul Dârülfünunu'nda kurulan Tedkikât-ı Lisâniyye Encümeni üyeliğine seçildi. 1915'te Harbiye Nezâreti'nin kültür ve sanat adamları için Çanakkale cephesine düzenlediği geziye katıldı. 1915 yılı sonlarında Besim Edhem Bey'in kızı Câlîbe Hanım'la evlendiyse de bu evlilik üç yıl sürdü. Siyasî ve hususî hayatındaki olumsuzluk, esasen bozulmuş olan sağlığını iyice kötüleştirdi. Manastır yıllarında kumandanı olan Câvid Paşa'nın Kalamış koyundaki yalısını kiraladı. "Münferit Yalı" adını verdiği bu evde tek başına yaşadı. 23 Şubat 1920'de yatağa düştü, 4 Mart 1920'de kaldırıldığı Haydarpaşa Tıp Fakültesi Hastahanesi'nde 6 Mart 1920 tarihinde öldü. Yapılan otopsi sonucunda hastalığının şeker olduğu anlaşıldı. Cenazesi Kadıköy-Kuşdili Mahmutbaba Mezarlığı'na defnedildi. Buranın tramvay garajı haline getirilmesinden dolayı kemikleri 23 Ağustos 1939'da Zincirlikuyu Asrî Mezarlığı'na taşındı.

Çeşitli takma isimler ve rumuzlar kullanan (Tansel, *TK*, sy. 260 [1984], s. 772-783), birçok yayın organında yazıları çıkan Ömer Seyfeddin hikâyeci olarak şöhret kazanmasına rağmen edebiyat âlemine şiirle girmiştir. Tesbit edilebilen ilk şiiri "Lâne-i Garâm"dır (*Pul*, sy. 12 [13 Temmuz 1908], s. 170). Edebiyât-ı Cedîde etkisinin görüldüğü II. Meşrutîyet'ten önceki şiirleri aruzla olup genellikle sone şeklinde ve aşk konusunda yazılmıştır. Aynı dönemde şiire girmeye başlayan sosyal konular 1914'e kadar birkaç şiirinde daha devam eder. 1911'den sonra kelime kadrosunda önemli değişiklikler görülür. Şiirlerindeki asıl değişim ise 1914'te başlar. Daha önce kısmen kullandığı heceyi benimsemiş, sonenin yanı sıra koşmaya da yer vermiştir. 1914 yılına kadar yazdığı şiirler Tevfik Fikret'i hatırlatırken sonrakiler Ziya Gökalp'in yönlendiriciliğini yansıtır. Kurucularından olduğu Şairler Derneği'nin (Haziran